

Příručka o konspiračních teoriích

**Stephan Lewandowsky
John Cook**

Napsali:

Stephan Lewandowsky, School of Psychological Science, University of Bristol,
School of Psychological Science, University of Western Australia, and
CSIRO Oceans and Atmosphere, Hobart, Tasmania, Australia

John Cook, Center for Climate Change Communication, George Mason University

Poprvé publikováno v březnu 2020.

Více informací naleznete na <http://sks.to/conspiracy>

Grafický design: Wendy Cook

Překlad: Kateřina Špácová

Jazyková redakce: Eva Musilová

With thanks to the COST Action COMPACT (Comparative Analysis of Conspiracy Theories).

Citujte následovně:

Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *The Conspiracy Theory Handbook*.

Dostupné z: <http://sks.to/conspiracy>

Jak rozeznat skutečná spiknutí od konspiračních teorií

Skutečná spiknutí existují. Ve Volkswagenu se spikli, že budou dělat falešné emisní testy svých dieselových motorů. Americká národní bezpečnostní agentura tajně špehovala civilní uživatele internetu. Tabákový průmysl uvedl veřejnost v omyl ohledně škodlivých účinků kouření na zdraví. O těchto spiknutích víme z interních průmyslových dokumentů, vládních vyšetřování nebo whistleblowerů.

Konspirační teorie naopak mají tendenci přetrvávat po dlouhou dobu, i když pro ně neexistují přesvědčivé důkazy. Tyto konspirační teorie jsou založeny na různých vzorcích myšlení, o nichž je známo, že jsou nespolehlivými nástroji pro sledování reality. Konspirační teorie obvykle nejsou podloženy důkazy, které obstojí v prověření, ale to jim nebrání v rozkvětu. Například rozšířená představa, že teroristické útoky z 11. září byly „vnitřním dílem“, přetrvává mnoho let po této události.¹ Desetiletí po události se velká většina Američanů domnívá, že vláda zatajila pravdu o atentátu na prezidenta Kennedyho.²

Konspirační teorie poškozují společnost v mnoha směrech. Například vystavení konspiračním teoriím snižuje motivaci lidí angažovat se v politice nebo snižovat svou uhlíkovou stopu.³ Chcete-li minimalizovat tyto negativní důsledky, *Příručka o konspiračních teoriích* vám pomůže pochopit, proč jsou konspirační teorie tak populární. Vysvětluje také, jak identifikovat rysy konspirativního myšlení, a prezentuje účinné strategie jeho vyvracení.

Konspirační teorie obvykle nejsou podloženy důkazy, které obstojí v testu, ale to jim nebrání v rozkvětu.

Konvenční versus konspirativní myšlení

Skutečná spiknutí existují, ale zřídka jsou objevena metodami tvůrců konspiračních teorií. Skutečná spiknutí jsou spíše objevována konvenčním myšlením – zdravou skepsí vůči úředním verzím informací, kontrolou dostupných důkazů a závazkem vnitřní konzistence.⁴ Naproti tomu konspirativní myšlení se vyznačuje tím, že je hyperskeptické vůči všem informacím, které teorii nepodporují, a tím, že nadměrně interpretuje důkazy, které s preferovanou teorií souzní. Vyznačuje se také nekonzistencí.

Konvenční myšlení	Konspirativní myšlení
Zdravá skepse	Silná podezíravost
Reakce na důkazy	Imunita vůči důkazům
Usilování o důslednost	Rozporuplnost

Skutečné spiknutí	Smyslené spiknutí

Proč jsou konspirační teorie populární?

K tomu, aby lidé uvěřili konspiračním teoriím a sdíleli je, může přispívat řada faktorů.⁵

Lidé, kteří se cítí bezmocní nebo zranitelní, budou s větší pravděpodobností podporovat a šířit konspirační teorie.

Pocit bezmoci

Lidé, kteří se cítí bezmocní nebo zranitelní, budou s větší pravděpodobností podporovat a šířit konspirační teorie.⁶ To lze vidět na online fórech, kde úroveň vnímaného ohrožení úzce souvisí s předkládáním konspiračních teorií.⁷

Vysvětlení nepravděpodobných událostí

Ze stejného důvodu mají lidé tendenci navrhnout konspirační vysvětlení událostí, které jsou vysoce nepravděpodobné.¹⁰ Konspirační teorie fungují jako obranný mechanismus, který lidem pomáhá vyrovnat se s nejistotou.

Jak se vypořádat s hrozbami

Konspirační teorie umožňují lidem vyrovnat se s ohrožujícími událostmi tím, že vinu svedou na skupinu spiklenců.⁸ Lidé těžko přijímají, že „velké“ události (např. smrt princezny Diany) mohou mít obyčejnou příčinu (řízení pod vlivem alkoholu). Konspirační teorie uspokojuje potřebu, aby „velká“ událost měla velkou příčinu, například spiknutí zahrnující MI5 za účelem atentátu na princeznu Dianu.⁹

Zpochybňování politiky hlavního proudu

Konspirační teorie často zpochybňují převládající politické interpretace.¹¹ Konspirační skupiny tyto interpretace často využívají k získání statutu menšiny.

Sociální média posilují konspirační teorie

Sociální média vytvořila svět, ve kterém kdokoli může potenciálně oslovit tolik lidí jako mainstreamová média.¹² Nedostatek tradičních bezpečnostních mechanismů je jedním z důvodů, proč se mylné informace online šíří dál a rychleji než skutečné informace¹³, často propagovány falešnými účty nebo „boty“ (automatizované počítačové programy)¹⁴. Rovněž bylo zjištěno, že je pravděpodobnější, že příznivci konspiračních teorií budou na Facebooku konspirační příspěvky „lajkovat“ a sdílet.¹⁵ Nedávná analýza tweetů o viru Zika zjistila, že počet propagátorů konspiračních teorií byl více než dvojnásobný v porovnání s vyvraceči těchto teorií.¹⁶

Jak konspirační teorie škodí

Pouhé vystavení konspirační teorii může mít nepříznivé důsledky, a to dokonce i u lidí, kteří konspirační teorii nevěří.^{3, 17, 18, 19, 20, 21} Pro ilustraci, vystavení konspirační teorii o politické manipulaci s údaji o nezaměstnanosti snížilo důvěru ve vládní služby a instituce, včetně těch, které nesouvisejí s konspiračními obviněními, jako jsou místní školy nebo Úřad pro kontrolu potravin a léčiv.¹⁷

Taktické konspirační teorie

Konspirační teorie nejsou vždy výsledkem mylných přesvědčení, kterým člověk skutečně věří. Ze strategických, politických důvodů mohou být záměrně vytvářeny nebo zesilovány. Existují například důkazy o tom, že ruská vláda nedávno přispěla k šíření různých politických konspiračních teorií na Západě.^{22, 23}

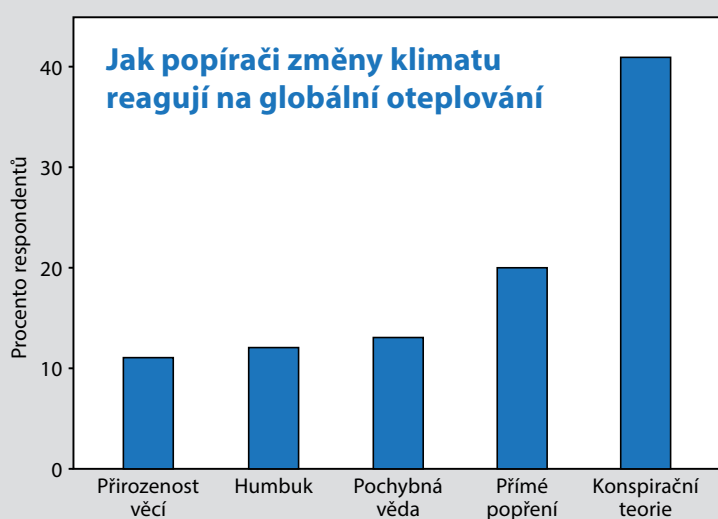
Konspirační teorie mohou být použity jako rétorický nástroj, díky kterému je možné vyhnout se nepříjemným závěrům. Rétorika popírání změny klimatu je plná nekonzistencí, například se souběžně tvrdí, že teploty nelze přesně měřit, ale globální teploty klesly.²⁴ Nekonzistence je jedním z atributů konspirativního myšlení, ale neznamená to, že popírání změny klimatu je iracionální – naopak: rétorika popírání je účinnou politickou strategií pro to, aby byla odložena opatření, která mají za cíl řešit změnu klimatu; a podkopává přesvědčivost vědeckých důkazů.

Toto tvrzení dokládá fakt, že lidé selektivně odkazují na spiknutí mezi vědci, aby vysvětlili vědecký konsenzus, a to tehdy, když je k tomu nutí jejich politická ideologie – ale neudělají to, když vědecký konsenzus není pro jejich politické názory relevantní.²⁵

Konspirační teorie mohou být použity jako rétorický nástroj, díky kterému je možné vyhnout se nepříjemným závěrům.

Popírání změny klimatu a konspirativní myšlení

Odmítnutí vědeckého konsensu o tom, že lidé jsou příčinou globálního oteplování, je často spíše výsledkem konspirativního myšlení než pečlivého zvážení vědeckých důkazů.²⁶ Když jsou popíračům změny klimatu poskytnuty informace o této změně, jejich nejčastější reakce má konspirační povahu.²⁷ Popírání změny klimatu však nesouvisí pouze s konspiračními teoriemi na téma klimatu – spíše jde o to, že lidé, kteří popírají klimatologii, podporují konspirační teorie i v jiných oblastech.²⁸

Smith & Leiserowitz, 2012

CONSPIR: Sedm rysů konspirativního myšlení

Existuje sedm rysů konspirativního myšlení²⁹, shrnutých (a snáze zapamatovatelných) pomocí akronymu **CONSPIR**:

C	O	N	S	P	I	R
Contradictory	Overriding suspicion	Nefarious Intent	Something Must Be Wrong	Persecuted Victim	Immune to Evidence	Re-interpreting Randomness
Rozporuplnost	Silná podezřívavost	Nekalý záměr	Něco musí být špatně	Pronásledovaná oběť	Imunita vůči důkazům	Zdůvodnění si nahodilosti

Rozporuplnost

Zastánci konspiračních teorií mohou věřit současně několika myšlenkám, které si navzájem odporují. Například věřit teorii, že princezna Diana byla zavražděna, ale zároveň věřit, že předstírala svou vlastní smrt.³⁰ Je to proto, že závazek teoretiků nevěřit „oficiální“ verzi je tak absolutní, že nezáleží na tom, zda jejich systém víry je nekonzistentní.

Silná podezřívavost

Konspirativní myšlení předpokládá nihilistický skepticismus vůči oficiální verzi.³¹ Tento extrémní stupeň podezřívavosti brání uvěřit čemukoli, co nezapadá do dané konspirační teorie.

Nekalý záměr

Motivy jakéhokoli údajného spiknutí jsou vždy považovány za nekalé.³¹ Konspirační teorie nikdy nenaznačují, že by údajní spiklenci měli dobré úmysly.

Něco musí být špatně

Stoupenci konspiračních teorií sice mohou občas upustit od konkrétních myšlenek, když se stanou neudržitelnými, avšak tyto revize nemění jejich celkový závěr, že „něco musí být špatně“ a že oficiální informace jsou založeny na podvodu.^{24, 30}

Pronásledovaná oběť

Zastánci konspiračních teorií se vnímají jako oběti organizovaného pronásledování a také tak vystupují.²⁹ Zároveň se považují za odvážné protivníky bojující proti darebáckým spiklencům. Konspirativní myšlení předpokládá vnímat sebe sama jako oběť i jako hrdinu.

Imunita vůči důkazům

Konspirační teorie ze své podstaty fungují tak, že o důkazech, které tuto teorii vyvracejí, se tvrdí, že vycházejí ze spiknutí.^{31, 32, 33} To odráží přesvědčení, že čím silnější jsou důkazy proti spiknutí (např. FBI očistí politika od obvinění ze zneužití osobního e-mailového serveru), tím více musí spiklenci chtít, aby lidé uvěřili jejich verzi událostí (např. FBI byla součástí spiknutí na ochranu tohoto politika).

Zdůvodnění si nahodilosti

Silná podezřívavost konspirativního myšlení často vede k přesvědčení, že se nic neděje náhodou.³⁴ Malé náhodné události, jako například nepoškozená okna v Pentagonu po útocích 11. září, jsou interpretovány jako skutečnosti způsobené spiknutím (protože kdyby letadlo narazilo do Pentagonu, všechna okna by se rozbila³⁵) a jsou vetkané do širšího, vzájemně propojeného vzoru.

Sebepotvrzující povaha konspiračních teorií znamená, že jakýkoli důkaz, který tuto teorii vyvrací, lze interpretovat jako další důkaz o spiknutí. To znamená, že snaha o komunikaci musí jasně rozlišovat mezi různými cílovými skupinami. Vůči stoupencům konspiračních teorií, kteří interpretují důkazy v opačném smyslu, musíme použít jinou strategii než vůči těm, kteří důkazy přijímají. Následující stránky se nejdříve zaměřují na komunikační strategie pro širokou veřejnost a poté konkrétně pro konspirační teoretiky.

Ochrana veřejnosti před konspiračními teoriemi

Jak omezit šíření konspiračních teorií

Gram prevence vydá za kilogram léčby. Proto by úsilí mělo být zaměřeno na to, aby veřejnost byla před těmito teoriemi chráněna. K tomu je potřeba omezovat a zpomalovat šíření konspiračních teorií. Například šíření konspiračních příspěvků o popírání změny klimatu na Facebooku bylo omezeno jednoduchým zásahem, který lidi povzbudil, aby si před sdílením položili čtyři otázky týkající se materiálu:³⁶

Znám zpravodajskou organizaci, která zveřejnila příběh?

Vypadají informace v příspěvku věrohodně?

Je příspěvek napsán stylem, který očekávám od profesionální zpravodajské organizace?

Je příspěvek politicky motivovaný?

Pokud jsou pokusy omezit šíření spiknutí neúspěšné, měli by se komunikátoři zaměřit na strategie, které snižují dopad konspiračních teorií.

Pokud si lidé uvědomí chybnou argumentaci v konspiračních teoriích, mohou být těmito teoriemi méně zranitelní.

Preventivní vyvracení spiknutí

Jestliže jsou lidé předem upozorněni, že by mohli být uvedeni v omyl, mohou si vůči konspiračním zprávám vytvořit odolnost. Tento proces se označuje jako **očkování** nebo **preventivní vyvracení spiknutí**. Existují dva typy očkování: výslovné varování, že hrozí uvedení v omyl, a vyvrácení mylných argumentů. Bylo zjištěno, že preventivní vyvracení konspiračních teorií o očkování jsou účinnější než jejich následné vyvracení.³⁷

Očkování založené na faktech a logice bylo úspěšné při preventivním vyvracení spiknutí kolem 11. září.³⁸ To dává určitý příslib, pokud jde o preventivní vyvracení založené na logice. Ta bere v úvahu sedm varovných znaků konspiračního myšlení (pamatujete si CONSPIR?) Pokud si lidé uvědomí, že argumenty konspiračních teorií jsou klamné, mohou být ve vztahu k těmto teoriím méně zranitelní.

Vyvracení

Existuje několik způsobů, jak vyvrátit konspirační teorie; některé z nich se ukázaly jako účinné u lidí, u nichž je nepravděpodobné, že budou konspirační teorie podporovat, jako jsou studenti vysokých škol nebo široká veřejnost.

Vyvracení založená na faktech

Vyvracení založená na faktech ukazují nepravdivost konspirační teorie tím, že sdělují přesné informace. Ukázalo se, že tento přístup je účinný při vyvracení konspirace „o narození“, které tvrdí, že prezident Obama se narodil mimo USA²¹, stejně jako u konspirační teorie týkající se exodu Palestinců po založení Izraele.³⁹

Vyvracení na základě zdrojů a na základě empatie

Vyvracení na základě zdrojů se pokouší snížit důvěryhodnost tvůrců konspiračních teorií, zatímco vyvracení založená na empatii soucitně upozorňují na objekty konspiračních teorií. Vyvracení založená na zdrojích, které zesměšňovalo ty, kdo věří v ještěřích bytosti, se ukázalo být stejně účinné jako vyvracení založené na faktech. Naproti tomu empatické vyvracení antisemitských konspiračních teorií tvrzením, že dnešní Židé čelí stejnému pronásledování jako první křesťané, bylo neúspěšné.⁴¹

Vyvracení založené na logice

Vyvracení založené na logice vysvětluje zavádějící techniky nebo mylné uvažování používané v konspiračních teoriích. Ukázalo se, že vysvětlování logických klamů v protiočkovacích konspiracích je stejně účinné jako vyvracení založené na faktech: například poukazování na to, že mnoho výzkumů očkovaní bylo prováděno nezávislými, veřejně financovanými vědci, může vyvrátit konspirační teorie o farmaceutickém průmyslu.⁴⁰

Odkazy na stránky věnující se ověřování informací

Pro ověření účinnosti odkazování na weby s ověřenými informacemi byl proveden experiment, který využíval facebookového kanálu pro prezentaci mylných informací o hrozbě viru Zika, doplněné o odkazování na weby poskytující přesné informace. Zčásti to dělal automatizovaný algoritmus, a zčásti uživatelé Facebooku. Tento test ukázal, že oba způsoby vyvracení mylných informací jsou stejně účinné jak u těch, kteří konspiracím věří více, tak u těch, kteří jsou vůči nim odolnější.⁴²

Zmocnění lidí

Konspirační myšlení je spojeno s pocitem nedostatečné kontroly a pocitem ohrožení.^{6,7} Když mají lidé pocit, že ztratili kontrolu nad situací, jejich tendence uvěřit ve spiknutí se zvyšuje.⁴³ Platí však i opak. Když se lidé cítí silnější, jsou vůči konspiračním teoriím odolnější.

Existuje několik způsobů, jak zlepšit kognitivní schopnosti lidí, například je povzbudit, aby mysleli analyticky, spíše než aby spoléhali na intuici.⁴⁴ Pokud lidé budou mít pocit kontroly (např. díky vzpomínce na nějakou událost v jejich životě, nad kterou měli kontrolu), je méně pravděpodobné, že budou podporovat konspirační teorie.⁴⁵ Pocitu jistoty občanů může být dosaženo skrze ujištění, že veřejná rozhodnutí, například vládní, budou vnímána jako rozhodnutí, při nichž byly dodrženy zásady procesní spravedlnosti.⁴⁶ Procesní spravedlnost předpokládá, že orgány používají spravedlivé rozhodovací postupy. Lidé přijímají nepříznivé výsledky rozhodnutí, pokud se domnívají, že byla dodržena procesní spravedlnost.^{47, 48}

Jak mluvit s příznivcem konspiračních teorií

U široké veřejnosti může být vyvrácení konspiračních teorií účinné, avšak mnohem obtížnější je u lidí, kteří konspiračním teoriím věří. Spíše než zakládat svá přesvědčení na externích důkazech, systém víry příznivců konspiračních teorií mluví hlavně sám k sobě a každé přesvědčení slouží jako důkaz pro jakékoli další přesvědčení.⁴⁹ Důsledkem je, že když se stoupenci konspiračních teorií setkají s vyvrácením takové teorie na Facebooku, ještě více potom konspirační obsah ve svých komnatách ozvěn komentují a lajkují – vyvrácení posílilo konspirační interakci.⁵⁰

Příznivci konspiračních teorií mají i přes svůj nevelký počet mimořádně velký vliv. Analýza více než 2 milionů komentářů na subredditu r/conspiracy zjistila, že pouze 5 % účastníků projevilo konspirativní myšlení, avšak právě od nich pocházelo 64 % všech komentářů. Nejaktivnější autor napsal 896 337 slov, což je dvojnásobek délky trilogie Pán prstenů!⁵¹

Konspirační teorie jsou nevyhnutelnou složkou politického extremismu.^{52,53} Výzkum deradikalizace proto poskytuje užitečné poznatky o tom, jak potenciálně oslovit zastánce konspiračních teorií.

Důvěryhodní poslové

Protisdělení vytvořené bývalými členy extremistické komunity („exiters“) jsou hodnoceny pozitivněji a zapamatovávány na delší dobu než zprávy z jiných zdrojů.⁵⁴

Projevte empatii

Přístupy by měly být empatické a usilovat o budování porozumění s druhou stranou. Jelikož cílem je rozvíjet otevřenost mysli stoupence konspiračních teorií, musí jim komunikátoři jít příkladem.⁵⁵

Potvrďte kritické myšlení

Zastánci konspiračních teorií vnímají sami sebe jako kritické myslitele, kteří se nedají oklamat oficiální verzí. Toto vnímání lze využít v tom smyslu, že se potvrdí hodnota kritického myšlení, ale pak se tento přístup přesměruje směrem ke kritičtější analýze konspirační teorie.⁵⁶

Vyhněte se výsměchu

Agresivní dekonstrukce, zesměšňování konspirační teorie nebo zaměření na „vítězství“ v diskuzi s sebou nese riziko automatického odmítnutí.⁵⁴ Mějte však na paměti, že se ukázalo, že u běžného publika výsměch funguje.⁴¹

Varovné slovo závěrem

Než se pokusíte vyvrátit nějakou konspirační teorii, zvažte, co je cílem. Pokusy vlády USA vyvrátit „konspirační teorie“ v převážně muslimských zemích opakovaně selhaly. Jedním z příkladů je neúspěšný pokus, aby vina za absenci zbraní hromadného ničení v Iráku po invazi v roce 2003 padla na irácké zatajování těchto zbraní v minulosti. Produktivnějším přístupem by bylo zaměřit se na americkou inflaci špatných zpravodajských podkladů.⁵⁷

Je také důležité si uvědomit, že existují skutečná spiknutí. Avšak konspirativní myšlení (CONSPIR) není produktivní způsob, jak skutečné spiknutí odhalit. Naopak, toho lze docílit skrze konvenční myšlení, které oceňuje zdravý skepticismus, předkládání důkazů a logickou konzistenci, což jsou základní ingredience pro odhalení skutečných pokusů o oklamání veřejnosti.

- 1 Laine, E. E., & Parakkal, R. (2017). National security, personal insecurity, and political conspiracies: The persistence of Americans' beliefs in 9/11 conspiracy theories. *IUP Journal of International Relations*, 11(3), 16–41.
- 2 CBS poll (2009). <https://www.cbsnews.com/news/cbs-poll-jfk-conspiracy-lives/>
- 3 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2013). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105, 35–56. doi:10.1111/bjop.12018
- 4 Lewandowsky, S., Lloyd, E. A., & Brophy, S. (2018). When THUNCIing Trumps thinking: What distant alternative worlds can tell us about the real world. *Argumenta*, 3, 217–231. doi:10.23811/52.arg2017.lew.llo.bro
- 5 Douglas, K., Sutton, R., Cichocka, A., Ang, J., Deravi, F., Uscinski, J., & Nefes, T. (2019). Why do people adopt conspiracy theories, how are they communicated, and what are their risks? Centre for Research; Evidence on Security Threats. Retrieved from <https://crestresearch.ac.uk/resources/conspiracy-theories-douglas-full-report/>
- 6 Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- 7 Nefes, T. S. (2014). Rationale of conspiracy theorizing: Who shot the president Chen Shui-bian? *Rationality and Society*, 26, 373–394. doi:10.1177/1043463113519069
- 8 Franks, B., Bangert, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00424
- 9 Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9, 18–28.
- 10 Kovic, M., & Füchslin, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32, 390–400. doi:10.1002/acp.3408
- 11 Sapountzis, A., & Condor, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34, 731–752. doi:10.1111/pops.12015
- 12 Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 211–36. doi:10.1257/jep.31.2.211
- 13 Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151. doi:10.1126/science.aap9559
- 14 Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Yang, K.-C., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The spread of low-credibility content by social bots. *Nature Communications*, 9, 4787. doi:10.1038/s41467-018-06930-7
- 15 Bessi, A., Coletto, M., Devidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLOS ONE*, 10, e0118093. doi:10.1371/journal.pone.0118093
- 16 Wood, M. J. (2018). Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015–2016 Zika virus outbreak. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485–490. doi:10.1089/cyber.2017.0669
- 17 Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37, 679–701. doi:10.1007/s11109-014-9287-z
- 18 Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2019). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*. doi:10.1111/bjop.12385
- 19 Raab, M. H., Auer, N., Ortlieb, S. A., & Carbon, C.-C. (2013). The Sarrazin effect: The presence of absurd statements in conspiracy theories makes canonical information less plausible. *Frontiers in Psychology*, 4, 453. doi:10.3389/fpsyg.2013.00453
- 20 van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171–173. doi:10.1016/j.paid.2015.07.045
- 21 Warner, B. R., & Neville-Shepard, R. (2014). Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism. *Communication Quarterly*, 62, 1–17. doi:10.1080/01463373.2013.822407
- 22 Avramov, K. (2018). By another way of deception: The use of conspiracy theories as a foreign policy tool in the arsenal of the hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, 39, 151–161. doi:10.11610/isi.3913
- 23 Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35, 301–315. doi:10.1111/1467-9256.12097
- 24 Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2016). The "Alice in Wonderland" mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195, 175–196. doi:10.1007/s11229-016-1198-6
- 25 Lewandowsky, S. (2020). Hannah Arendt and the contemporary social construction of conspiracy theorists. Manuscript Submitted for Publication.
- 26 Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). *Climate Change Conspiracy Theories*. Oxford Encyclopedia of Climate Change. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.328
- 27 Smith, N., & Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032.
- 28 Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLOS ONE*, 8, e75637. doi:10.1371/journal.pone.0075637
- 29 Lewandowsky, S., Cook, J., Oberauer, K., Brophy, S., Lloyd, E. A., & Marriott, M. (2015). Recurrent fury: Conspiratorial discourse in the blogosphere triggered by research on the role of conspiracist ideation in climate denial. *Journal of Social and Political Psychology*, 3, 142–178. doi:10.1093/eurpub/ckn139
- 30 Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 767–773. doi:10.1177/1948550611434786
- 31 Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96, 109–126. doi:10.2307/2564659
- 32 Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41, 45–60. doi:10.1080/00313220601118751
- 33 Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227. doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x
- 34 Barkun, M. (2003). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- 35 Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749–761.
- 36 Lutze, L., Drummond, C., Slovic, P., & Árvai, J. (2019). Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change*, 58, 101964. doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101964
- 37 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459–469. doi:10.1111/jasp.12453
- 38 Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39, 184–207. doi:10.1111/hcre.12000
- 39 Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2017). Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*, 39, 611–630. doi:10.1111/pops.12449
- 40 Schmid, P., & Betsch, C. (2019). Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions. *Nature Human Behavior*, 3, 931–939. doi:10.1038/s41562-019-0632-4
- 41 Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., & Roland-Lévy, C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. doi:10.3389/fpsyg.2016.01525
- 42 Bode, L., & Vraga, E. K. (2018). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, 33, 1131–1140. doi:10.1080/10410236.2017.1331312
- 43 Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115–117. doi:10.1126/science.1159845
- 44 Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133, 572–585. doi:10.1016/j.cognition.2014.08.006
- 45 van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753–761. doi:10.1002/acp.3161
- 46 van Prooijen, J.-W. (2018). Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432–442). Oxford University Press. doi:10.1093/oso/9780190844073.003.0030
- 47 Quintanilla, V. D., & Yontz, M. A. (2018). Human-Centered Civil Justice Design: Procedural Justice and Process Value Pluralism. *Tulsa L. Rev.*, 54, 113.
- 48 Tyler, T. R. (1987). Conditions leading to value-expressive effects in judgments of procedural justice: A test of four models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 333–344. doi:10.1037/0022-3514.52.2.333
- 49 Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15, 731–742. doi:10.2307/3791630
- 50 Zollo, F., Bessi, A., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., Shekhtman, K., Havlin, S., Quattrociocchi, W. (2017). Debunking in a world of tribes. *PLOS ONE*, 12, e0181821. doi:10.1371/journal.pone.0181821
- 51 Klein, C., Clutton, P., & Polito, V. (2018). Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00189
- 52 Kundnani, A. (2012). Blind spot-security narratives and far-right violence. *Security and Human Rights*, 23, 129–146.
- 53 van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578. doi:10.1177/1948550614567356
- 54 Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., & Roth, H.-J. (2018). Critical media literacy and Islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1–19. doi:10.4119/UNIBI/ijcv.642
- 55 Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, (16), 1–33.
- 56 Voogt, S. (2017). Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34–46. doi:10.1080/18335330.2016.1215510
- 57 Aistrophe, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press. doi:10.7228/manchester/9780719099199.001.0001

Konspirační teorie se pokoušejí vysvětlit události jako tajná spiknutí mocných lidí. I když obvykle nejsou podloženy důkazy, nebrání jim to v rozkvětu. Poškozují přitom společnost mnoha způsoby. Příručka o konspiračních teoriích se snaží tyto škodlivé účinky minimalizovat tím, že vysvětluje, proč jsou konspirační teorie tak populární, jak je možné identifikovat rysy konspirativního myšlení a jaké jsou účinné strategie reakce.

